

**CANSATS DE NO FER RES.
L'avorriment, l'hereu, l'escola i la civilització**

Xavier Ibáñez

«Entre els molts problemes que assetgen una societat desencaixada pels propis descobriments, se'n presenta un d'inèdit que no es pot resoldre més que a base d'esperit. Cal preveure com s'han d'educar els homes, per quan no es vegin obligats a treballar o per quan tinguin moltes hores en vaga.»

Alexandre Galí

Bona nit a tots. El primer que vull fer és agrair als organitzadors que m'hagin donat l'oportunitat de parlar avui sobre l'escola i el seu paper en la civilització. Vull començar excusant-me, una mica avergonyit, pel que sentiran a continuació. Quan parlo de l'escola acabo sempre tenint la impressió que el que dic és trivial, i que només convenceré els ja convençuts. Em passa allò que Chesterton anomena col·lapse per «acumulació de veritat»; l'escriptor ho explica en aquests termes: «És molt difícil defensar allò de què s'està profundament convençut, mentre que és relativament fàcil fer l'apologia del que creiem només a mitges. Perquè quan creiem alguna cosa a mitges és perquè hem topat amb aquesta o amb aquella prova, que podem explicar als altres. Però quan creiem que una teoria filosòfica admet una prova en particular, és que no n'estem del tot convençuts. Només està realment convençut de la seva creença el qui la veu comprovada per totes les coses al mateix temps. I quan sentirà la seva convicció recolzada per més i més raons, més perplex es quedarà davant la dificultat d'exposar-les de sobte. Per exemple, si es pregunta intempestivament a un home d'intel·ligència ordinària per què prefereix la civilització a la barbàrie, es posarà a mirar a totes bandes i respondrà vaguetats: "Per què?... Perquè un pot tenir els seus estants ... i carbó a la carbonera... i un piano... i policia". El cas de la civilització és summament complex: no endebades ha fet tantes coses importants la civilització! I la mateixa multiplicitat de proves que hauria de produir una resposta contundent acaba per sufocar i impossibilitar la resposta».

Donat l'astorament amb què engego aquesta xerrada, demanaré ajut a algun dels autors que em plau més de llegir per explicar-me. El que els diré en primer lloc ho manllevo de la Hannah Arendt, d'un text important titulat *La crisi de l'educació*. Això em permetrà establir (1) quin paper juga l'escola en la civilització i (2) en què consisteix exactament la crisi, no de l'escola, sinó de l'educació. La professora alemanya denuncia el mal que han fet les teories pedagògiques i apel·la a una recuperació del sentit comú per sortir de la crisi. En un segon moment, el més trivial i alhora el més filosòfic de la meva intervenció, provaré de mostrar, amb l'ajut del filòsof americà Stanley Rosen, com és de poc comuna aquesta noció de sentit «comú» o, si volen (i ara ho dic a l'estil de Chesterton, un altre company de camí), com és d'extraordinari l'ordinari. En un tercer moment, ajudat ara per Alexandre Galí, formularé, des de la comprensió de la vida humana que hauré procurat de guanyar amb la mirada sobre l'home ordinari, el que a mi em sembla que és la gran dificultat de l'educació en els nostres dies, que té a veure, per dir-ho amb Nietzsche, amb el fet que «ens hem cansat de l'home». En la darrera part del text, amb la col·laboració de Brague i Bernanos, parlaré de l'avorriment propi dels hereus rics que som una mica tots com a símptoma que mostra, almenys en part, la versemblança de la diagnosi feta en la tercera part de la meva exposició.

1. Introducció: l'escola i la civilització, i la crisi de la teoria

La idea clau de l'anàlisi de Hannah Arendt de la situació de l'educació a l'Amèrica dels anys 50 és que *el fet essencial en relació a l'educació és el de la natalitat*. Com que ens apressa el temps, provaré d'explicar-la de forma succinta.

L'educació —observa Arendt— és de les activitats més elementals i necessàries de la societat humana pel simple fet que la societat no es manté mai tal com és sinó que es renova contínuament pel naixement, o sigui, per l'arribada de nous éssers humans. L'infant és nou i al mateix temps està en formació, és humà i esdevé humà. Està sotmès, per això mateix, a un doble sistema de relacions: *la relació a la vida* (ho té en comú amb els animals, com els cadells de gats o les larves de mosquit) i *la relació amb el món* (i això és el que el fa humà). L'individu neix en un món que existia abans que ell, que continuarà existint després de la seva mort i en el qual ha de passar la vida. És evident, doncs, que amb la concepció i el naixement, els pares no solament han donat la vida a llurs fills, sinó que al mateix temps els han introduït en un món. En educar-los, assumeixen per tant la responsabilitat de la vida i del desenvolupament de l'infant, però també assumeixen la de la continuïtat del món: són responsables dels fills davant el món, però també són responsables del món davant els fills. Quan ho obliden hiperprotegeixen els fills i fan malbé els fills i el món.

Per Arendt, el mal d'avui dia és que es confonen els dos àmbits, el del món adult i el de l'infant. Tota vida, com el bon vi, necessita la seguretat de la foscor per poder madurar: en intentar instaurar un món propi dels infants, l'educació moderna destrueix l'espai vital (la privacitat) del seu desenvolupament. La vida moderna és obscena: exposa a la llum la vida privada perquè considera la vida terrenal com el més gran dels béns i tots tenim la necessitat de reconeixement. El model modern d'alliberament és aleshores el «sortir de l'armari»: les dones, els treballadors, els homosexuals, surten a la llum pública per reivindicar la seva dignitat. Val a dir que això constitueix un autèntic alliberament, en part, per exemple per a les dones, els negres o els treballadors. Però quan això es porta als infants, es tracta d'un abandonament i una traïció.

A l'escola l'infant fa l'entrada al món, però l'escola no és el món sinó que s'intercala entre el món i l'esfera privada. *Representa el món davant l'infant, però no l'és*. No és bo que el món entri a l'escola; però tampoc no és bo el puritanisme dels ensenyants que conceben l'escola com un món a part. *L'escola és aquella part del món que representa el món davant els infants; és, doncs, responsable del món, i no de forma arbitrària, sinó perquè els adults han introduït éssers nous en el món*. L'autoritat de l'escola li ve del fet que representa el món, no del fet que sigui competent en unes matèries. La crisi de l'educació és aleshores una crisi còsmica: una crisi de la nostra concepció del món; una crisi del món. La competència consisteix en conèixer el món i poder transmetre el que se sap; l'autoritat consisteix en ser responsable del món, com si tots els adults diguessin al nen: «aquest és *el nostre* món».

Avui hi ha una crisi de l'autoritat perquè ningú l'assumeix i ningú no la reconeix. És allò que deia Nietzsche: «qui vol encara manar? Qui vol encara obeir? Totes dues coses són massa pesades. Un sol ramat i cap pastor!». No reconeixem cap autoritat: desaprovem les exigències del món i la seva necessitat d'ordre. No assumim cap autoritat: diem que tothom és responsable. Aquesta resistència a l'autoritat pot ser políticament fecunda, però és un crim en el camp de l'educació. *Els infants no poden ser considerats com una minoria oprimida: no tenen dret a ser com són perquè han de fer-se grans!* Aquí l'autoritat ha estat abolida pels adults, i això només pot voler dir una cosa: els adults refusen d'assumir la seva responsabilitat davant els infants. És com si els pares diguessin: «el món que us

deixem no val res; no en sabem res: ja us ho fareu!». La crisi de l'educació està lligada aleshores amb el gnosticisme: si el món és dolent, no ens en podem fer responsables i aleshores ja no sabem què cal ensenyar a l'escola.

Contra els efectes incendiàris del gnosticisme modern, l'educació és per essència conservadora perquè ha de conservar l'home i el món. Això no és conservadurisme polític: el conservadurisme polític és la defensa de l'*statu quo*, que només pot portar a la destrucció perquè el món només es manté renovant-se. El món és fet per mortals, es gasta! (com deia la Mafalda en un acudit, «destiñe»). Per preservar el món de la mortalitat dels seus creadors i dels seus habitants cal constantment posar-lo al seu lloc, i això és la política. *Cal educar de manera que la posada a lloc sigui possible: l'esperança està sempre en l'element de novetat, però precisament per això hem de fer dels nous persones lliures, capaces d'innovar.* L'educació ha de ser conservadora perquè ha de preservar l'home nou en la seva humanitat comuna als homes de sempre. La pretensió de crear un home nou, o d'educar els adults — els pares, o l'escola— és totalitària, destrueix l'home. *Són els homes de sempre els qui renoven el món a cada generació.* Hi ha crisi de l'educació quan ja no es creu en la humanitat comuna, i l'aparició de subgèneres en l'àmbit de la producció intel·lectual com ara la literatura de gènere el , pensament negre, la filosofia gai, i altres com aquests, són un bon símptoma del fet que ja no tenim massa clar això de la humanitat comuna a tots.

El que ens afecta a tots és, en suma, la nostra actitud envers el fet de la natalitat, o el que és el mateix, la relació entre els infants i els adults en general. «L'educació —diu Hannah Arendt— és el punt on es decideix *si estimem prou el món* per assumir-ne la responsabilitat i, a més, salvar-lo de la ruïna que seria inevitable sense la renovació i sense l'arribada de joves i nouvinguts. És també amb l'educació que decidim *si estimem prou els nostres fills* per no rebutjar-los del nostre món, ni abandonar-los a llur pròpia sort. Ni llevar-los la possibilitat d'emprendre alguna cosa de nou, alguna cosa que nosaltres no havíem previst, però preparar-los per endavant per a la tasca de renovar un món comú».

La responsabilitat és, doncs, de tots, i no només dels polítics o dels pedagogs. Aquí cal recordar el que diu Chesterton: «Allò essencial dels homes és el que posseeixen en comú i no el que cadascun d'ells posseeix per separat. (...) L'instint o anhel polític és una d'aquestes coses que pertanyen al patrimoni comú. Enamorar-se és molt més poètic que posar-se poètic, no és cert? Doncs bé, tota la pretensió democràtica es podria resumir dient que el govern, gràcies al qual es regeixen les tribus, s'assembla més al fenomen general d'enamorar-se que al privatiu de poetitzar. És a dir, que el govern no s'assembla gens a tocar l'orgue de l'església, pintar a vitel·la, descobrir el Pol Nord (costum certament insidiós) o ser astrònom de casa reial, activitats totes aquestes per a les quals exigim una execució perfecta; no. Sinó que, pel contrari, el govern és com escriure les pròpies cartes d'amor o com mocar-se el nas; coses que convé que cadascú faci pel seu compte, fins i tot si li acaben de sortir bé. (...) Ja sé que molts dels meus contemporanis estan desitjant que els savis els triïn la dona amb qui s'han de casar; ja sé que, tal com van les coses, aviat ens caldran mainaderes especials que corrin a mocar-nos cada cop que tinguem mocs. El que dic és només que convé a l'home que els homes sàpiguen realitzar aquestes funcions universals, i que una d'elles és governar. En suma, vet aquí la clau del credo democràtic: cal deixar que els homes ordinaris i comuns realitzin per sí sols les funcions més transcendents, com l'acoblament dels sexes, l'educació dels joves i les lleis e l'estat».

Chesterton i Arendt diagnostiquen la fragilitat present com una crisi del món comú i com una crisi de l'home comú. Les teories pedagògiques empantaneguen segons com l'educació. Es pot pensar, per exemple, en Gradgrind dels *Temps difícils* de Dickens, home modern i il·lustrat que creu que el respecte a la veritat consisteix a

atenir-se als fets: «*en la vida, l'únic que cal son fets. No planteu altra cosa, i arrabasseu d'arrel tota la resta*», cosa que vol dir concebre els nois i noies com recipients en els quals hi anem abocant fets i més fets: la seva teoria porta els seus fills i alumnes a una situació d'inhumanitat contra la qual, però, la humanitat dels seus fills i dels seus alumnes es revolta d'una manera natural. Quan tenim l'educació per cosa d'experts, l'apel·lació als experts desautoritza l'home comú. Si, amb Arendt (que censura per exemple la idea absurda que tot es pot aprendre jugant, sense esforç, idea que veïem al darrera de sèries infantils com Barrio Sésamo), concedim que les teories ens fan perdre el sentit comú, vol dir això que cal renunciar a tota teoria i remetre'ns, doncs, al sentit comú i a l'home comú? Caldrà corregir les falsedats introduïdes per les teories tornant a confiar en l'experiència ordinària? No demana la crisi de la teoria un retorn a la comprensió preteòrica de la realitat en general i de la realitat humana en particular?

2. Algunes consideracions extraordinàries sobre l'ordinari

En un llibre important titulat *L'evanescència de l'ordinari*, de l'any 2002, el filòsof americà Stanley Rosen constata que tot el pensament contemporani, del segle XX ençà, està dominat per l'obsessió de recuperar el contacte amb el quotidià: «Hem perdut el contacte amb el quotidià, i ens veiem forçats per aquesta raó a reconstituir-lo laboriosament en virtut de metodologies abstractes que no estan fetes per aquesta tasca». Una mica com acabem de veure per al cas de la Hannah Arendt, la filosofia contemporània en el seu conjunt ha sentit la necessitat de purificar-se dels residus teòrics heretats del passat. L'apel·lació al «sentit comú», al «món de vida», al «llenguatge ordinari», al «comportament habitual» o la «psicologia dels pobles», entre moltes altres possibilitats suggerides en el mateix sentit, ens parla de la insatisfacció respecte a la comprensió del món i de la vida que el segle XIX ens deixava com herència. S'ha sentit, doncs, el desig intens de tornar a una experiència pura i franca de la realitat, el desig d'un retorn a l'ordinari com a retorn a casa. Tota la filosofia analítica, posem per cas, és l'esforç per desfer-nos a través de l'anàlisi del llenguatge de totes les teories metafísiques que al segle XX han servit per justificar tota mena de tiranies. *La societat oberta i els seus enemics*, de Karl Popper, pot il·lustrar bé això que diem. Al mateix temps, una segona reacció, que deriva de Nietzsche i podem anomenar «postromàntica», ha sentit tedi per les explicacions científiques i pseudocientífiques que han reduït la vida a un esquema previsible, i que han portat d'aquesta manera a una condició servil l'existència ordinària, i aleshores ha fet una crida a viure una existència extraordinària, a camp obert, estimant el risc d'una vida autèntica (sense que tanmateix quedi massa clar què cal entendre per això).

L'alternativa intel·lectual del segle vint es decideix, aleshores, entre l'afirmació del caràcter terapèutic de l'ordinari i l'exaltació del caràcter autèntic de l'extraordinari. Els nostres adolescents creixen, d'aquesta manera, enmig de proclames contradictòries: d'una banda, la vida ordinària és la centrada i tot està bé com està; d'altra banda, tot i admetre que tot està bé com està, l'autenticitat es troba en una altra banda (qui sap on) que és feta d'experiències. Les beques Erasmus són un dels instruments que la nostra societat posa en mans dels joves universitaris, no per anar a estudiar, sinó per anar a tenir experiències.

L'alternativa entre l'ordinari i l'extraordinari, però, és una falsa alternativa. Per mostrar-ho, considerem una mica més detingudament la noció mateixa d'ordinari. Hi ha, en tota aquesta situació, un fet que constitueix una autèntica paradoxa: *que bona part del pensament contemporani constitueixi l'esforç per recuperar l'ordinari mostra per si sol que això, l'ordinari, no és pas la solució a la crisi de l'educació — de l'home i del món— del nostre temps sinó que constitueix precisament el problema.* Com pot ser ordinari el que demana tants esforços extraordinaris quan ho volem anar a caçar? «Res no podria ser *menys* simple i *menys* franc —observa

Rosen— que el llenguatge amb el qual tants contemporanis nostres celebren les virtuts del llenguatge i de l'experiència ordinària» (p.6). «L'experiència ordinària — apunta en un altre lloc— no és la solució sinó el problema: és el medi del qual sorgeixen els problemes i les solucions, però també és la mesura respecte a la qual determinem la plausibilitat de les interpretacions proposades per un o altre gran pensador» (297).

Què entenem per «ordinari»? Rosen proposa una paradoxa per introduir de forma ràpida el problema. Considerem un pianista extraordinari que fa una interpretació ordinària d'una peça. Com cal considerar el cas? És ordinari que les peces de piano siguin interpretades de forma ordinària, però, no és extraordinari que un pianista extraordinari interpreti una peça de forma ordinària? Més interessant que aquest cas és el fet de constatar que la vida humana és perspectiva: la meua experiència ordinària està marcada per un nombre indefinit de mediacions —experiències viscudes, prejudicis, pors, expectatives, suposicions, somnis, al·lucinacions, etc.— que fa que, *sensu stricto*, no hi hagi dues experiències idèntiques de la realitat: com pot ser ordinari el que és únic? I si és ordinari, què ho fa que sigui ordinari?

Podem donar una tercera volta a la qüestió si atenem a una cosa ben simple, a quelcom que tothom té per obvi i, doncs, que aparentment pertany al sentit comú. Prenem per cas la convicció que no està bé fer mal als altres, o que no és just que els forts esclafin els febles. Això ¿és de sentit comú? Considerem-ho. Mirem-nos un pati d'escola. Hi ha una sola joguina i jo la vull. Un altre nen també la vol. Jo sóc més fort: no és de sentit comú, ja que la vull, que faci ús de la meua força per quedar-me-la? Qualsevol que hagi fet mai vigilància de patis en una escola sap que, en efecte, això és de sentit comú. Hi ha hagut èpoques en què les tortures eren un espectacle públic i l'home comú de l'època hi assistia amb complaença...

No voldria que l'auditori, dominat per la impaciència, arribés ja a la conclusió que estic defensant una postura relativista de les valoracions i del coneixement humans. L'únic que suggereixen les constatacions precedents és que el que anomenem «sentit comú» no creix tot sol en el jardí de la naturalesa o, per dir-ho de forma menys poètica, que no és res que ens sigui donat com a cosa òbvia sinó que és, en part, producte de la formació humana. El sentit comú és comú a tots però s'educa.

Quarta i última volta (no en donaré més per manca de temps). De vegades els partidaris del sentit comú o de l'ordinari afirmen l'autoritat d'aquest sentit per defensar una visió immanentista de la vida humana. L'experiència de cada dia no ens dona cap notícia, diuen aquests ateu il·lustrats, de res fora del món dels sentits on estem tancats. Si això fos l'ordinari, ens trobaríem encara amb una altra paradoxa (no és ni molt menys l'última): n'hi ha prou amb considerar una a una totes els cultures per constatar que, en tot cas, el que es extraordinari és l'ateisme, i el que és ordinari és la presència en una forma o altra de la religió. Amb la qual cosa arribaríem a la conclusió —ben exacta, i que Rosen formula d'una forma gairebé coincident amb algun text de Chesterton— que l'home ordinari és realment extraordinari.

Entre les coses extraordinàries que l'home ordinari realitza de forma ordinària hi ha l'esforç per provar de comprendre el món per tal de trobar-s'hi com a casa, i aquest esforç és el que constitueix per a Rosen la filosofia. «Potser —conclou l'autor— donar compte de l'experiència ordinària és quelcom extraordinari i teòric, no perquè d'una manera arbitrària donem per suposat el que trobarem, sinó perquè és perfectament ordinari per als éssers humans de fer filosofia» (p. 9).

A favor d'aquesta observació està l'afirmació dels socràtics segons la qual la sorpresa es l'origen de la filosofia i la filosofia com a desig de comprendre el món i

de comprendre's constitueix la naturalesa humana mateixa. El que té d'extraordinari la nostra manera ordinària d'estar en el món és que els homes no ens limitem a tractar amb les coses que tenim a les mans o davant del nas per sobreviure, sinó que considerem el lloc on som com un tot i volem comprendre'l per trobar-nos-hi bé. L'apel·lació al sentit comú és aleshores massa fàcil: la visió que orienta una vida és la visió del tot, i el caràcter sinòptic d'aquesta visió (=condició de possibilitat de la comprensió de qualsevol de les parts del tot) no es pot explicar remetent simplement als sentits o al sentit comú considerats com una cosa òbvia.

Fetes totes aquestes observacions podem ja notar que *el desig contemporani de tornar a l'ordinari no és res més que la darrera versió de la metafísica com a desig de comprendre el tot en el sentit de sentir-nos en ell com a casa*. Aquest desig forma part de la naturalesa humana: és, per dir-ho així, un desig que constitueix de manera originària la situació extraordinària de l'home en el món. Per això mateix —conclou Rosen— «*el problema que subjau a la recerca de l'ordinari, tant en aquells que el volen prendre de guia com en aquells que volen transcendir-lo, és no res menys que la qüestió de la naturalesa humana*» (p. 8).

Per fi podem entendre què fa que l'ordinari sigui ell mateix una barreja d'ordinari i extraordinari i, doncs, que l'alternativa entre una i altra cosa sigui una falsa alternativa. «*El desig natural de saber* —escriu Rosen— s'articula i al mateix temps queda amagat en les interpretacions perspectives del que sabem, però la diferència en les convencions humanes és ella mateixa intel·ligible amb referència al seu *fi natural*. El mateix es pot dir de les nostres institucions religioses, socials i polítiques; canvien d'un lloc a un altre i de generació en generació, però *les intencions* que expressen són arreu les mateixes. De la mateixa manera com tots els homes posseeixen tres dimensions espacials i estan marcats per la temporalitat, així com tots fan la digestió i excreten, es reproduïxen i moren, així mateix *recerquen la veritat, lluiten* per realitzar les seves ambicions, i *estan marcats pel l'orgull i l'amor* de la victòria. Dessota de la diversitat sense fi de les expressions particulars d'aquest motius hi ha un patró regular que sosté i és el punt de referència per comprendre i avaluar les diferències» (p. 297).

Amb això Rosen ens ha donat la clau per superar el relativisme sense negar el perspectivisme, i també per jutjar quines alternatives són millors i quines pitjors. «La vida ordinària, conclou Rosen, no és un tipus d'existència pàl·lida o desnaturalitzada, en un lloc a part dels modes d'experiència més luxuriosos i virils. Sinó que és l'existència humana en tota la seva riquesa i complexitat». Ser homes és obrir-nos a tota aquesta riquesa i complexitat, i això demana inculcar, no pas la confiança cega en un determinat sentit de vida o en un determinat conjunt de proposicions, sinó amplitud de mires. *Ser homes vol dir mirar-se el tot i això vol dir tenir amplitud de mires*. Si recordem, amb Hannah Arendt, que a l'escola, o en tot cas en l'edat escolar, els nens es fan homes, potser ja podem donar un pas endavant i considerar altre cop el paper de l'escola.

3. Què vol dir fer homes? L'home lluitador i amb amplitud de mires com a model

Hannah Arendt ens ha ensenyat que la funció de l'escola és conservar i fer créixer (*augeo*, d'on ve la paraula «autoritat», en llatí significa precisament «fer créixer») la humanitat dels infants per donar homes nous a un món vell perquè puguin renovar-lo. Stanley Rosen, per la seva part, ens ha fet veure que l'home ordinari és extraordinari en el sentit que la situació humana en el món és ella mateixa extraordinària. L'home pren cura del món (Arendt) precisament perquè se'l mira (Rosen). Si el propi de l'home és lluitar contra la decadència temporal des de la comprensió del lloc on som i de nosaltres mateixos, és evident que l'escola com a institució que col·labora a fer homes ha de guiar-se per un model molt determinat

d'home: ha de fer lluitadors (per lluitar contra la decadència temporal) amb amplitud de mires (per comprendre). Com que aquesta comprensió que ens permet trobar-nos al món com a casa és la filosofia, no és gens estrany que Alexandre Galí hagi dit en algun lloc que «Sense filosofia no hi ha pedagogia».

Alexandre Galí presenta la seva pròpia versió d'aquesta temàtica de la relació entre els homes i el món: «Evidentment —escriu— el món o se l'ha de vèncer o un ha de ser vençut per ell, però no es tracta de ruptura, o de negar el pa i la sal, sinó al revés, de convivència; no es tracta de fer excèntrics o desadaptats, al revés. Hom ha de vèncer el món convivint amb ell, incorporant-se a ell, fonent-se amb ell. I el món és vençut si en incorporar-nos-hi i fondre'ns amb ell, l'individu, com es diu en termes teològics, salva l'ànima. O, traduït en termes pedagògics, salva la personalitat. Ara bé, hem de tenir sempre present en aquestes consideracions, que aquest problema evidentment difícil és en realitat el problema de la vida, no únicament el problema propi de l'adolescent, és el problema de tots. (...) En aquesta lluita en què hi som tots, l'adolescent es diferencia de nosaltres en un detall de molta transcendència: que ell hi és novici. Ell s'hi troba per primera vegada, amb totes les angoixes de l'inconegut. Com ho farem per no defraudar l'adolescent?, podríeu demanar-me. Procurant, us diria jo, que l'adolescent en aquestes primeres angoixes de lluita trobi amb el pare, la família, el mestre i l'escola un suport necessari per escometre l'àrdua batalla. I aquest suport no el trobarà si nosaltres no lluitem, si nosaltres es hem declarat vençuts, si nosaltres no volem també com ell i amb la virginitat d'ell salvar l'ànima i la personalitat. És a dir, si no ens hem endurit o no ens hem tornat gats vells.»

El text és preciós per notar dues coses: primera, que en un cert sentit l'home és sempre un adolescent. Com diria Nietzsche contra el darwinisme aplicat a l'home, la vida no és supervivència sinó creixement, i el creixement de l'home mai no assoleix la plenitud. I segona, allò que els adults, primer els pares però després els mestres i professors i qualsevol altre adult amb qui es facin els joves, han de ser en primer terme per educar és, precisament, ser adults, ser homes. Els professors som modèlics tant si volem com si no: els nois i noies ens estudien i ens imiten o se'n riuen. Com deia Chesterton, un va a l'escola ans que res a estudiar el caràcter dels professors. Però els caràcters dels adults amb qui cada noi es fa poden ser mediocres o limitats. Si cerquem l'amplitud de mires, les lectures de textos de gruix poden servir per obrir davant els ulls dels infants i dels adolescents l'horitzó vastíssim de la varietat humana. Els continguts que s'imparteixen a l'escola no són arbitraris. *Els clàssics ho són perquè ens fan créixer: perquè ens fan homes.* Però no vull estendre en aquest punt. Tornem al model que els adults amb qui es fa el noi o la noia tenen al davant.

«El primer pas per a assolir una entesa mundial en l'educació dels nois —escriu Alexandre Galí e 1964 en *Una hipotètica revolta d'uns mestres hipotètics*— hauria d'ésser la responsabilització del món adult, decisió salvadora que exigeix una condició prèvia. L'home ha de tenir plena consciència del seu paper davant dels infants i dels adolescents. De tot el que volta el cadell humà en obrir-se en aquest món, l'home és el que se l'enduu més intensament. Cal observar com arran de la naixença, amb la mirada que encara no mira, l'infant ja l'examina, ja l'interroga. Només perquè és alguna cosa que es mou? Però des d'aleshores l'interroga sempre; primer la mare, el pare, els més pròxims i habituals, després tots els qui se li acosten. Evidentment és per a distingir-los els uns dels altres, per a conèixer-los. Però és un conèixer que per part dels nois no s'acaba mai, que arriba al fons de la personalitat, dels pensaments, del que hi ha en el cor, amb una agudesada instintiva que en certs aspectes fa sospitar que és molt més subtil el coneixement que el noi adquireix de l'home gran, que el pobre coneixement que té el pare del seu fill, o el mestre del seu deixeble. No es pot comparar l'afany que té el noi per a conèixer l'adult, amb l'esforç que pot fer l'adult per a conèixer el noi. No es poden

comparar perquè d'una manera explicable el noi té més necessitat immediata de l'home que la necessitat que pugui tenir l'home del noi. I potser avui en recte criteri humà hauria d'ésser al revés. L'home, només pel fet d'ésser home, és per al noi l'explicació vivent de tot el que hi ha en el món: no únicament posseeix les claus dels coneixements materials; representa la raó de la vida a mesura que el noi creix i la vida se li va fent un misteri; per tant, la justificació complida de per què es troba en el món» (pp. 111-112).

Jo no ho sabria dir millor. *Aquelles intencions de què parlava Rosen, com a constant i sentit de la vida humana, es transmeten, no pas retoritzant-les, sinó vivint-les.* Però ¿i si els adults deixen de ser exemple vivent d'un sentit acomplert? ¿I si els adults deixen d'estimar-se la vida?

4. Cansats de no fer res

4.1. L'avorriment

Nietzsche diu en algun lloc que el propi del nihilisme contemporani és que ens hem cansat de l'home. Hi ha coses que no estan permeses a l'home. El cansament de l'home fa que tot —fins les xacres més indignes— estigui permès. No m'és possible ara —i que no em sigui possible per manca de temps em dóna una bona excusa, perquè tampoc no sé si en seria capaç— provar d'explicar d'on surt això. Permetin-me, doncs, prendre una estratègia impressionista, i donar una parell de flaixos de la mena de coses que tinc al cap.

Acabem de veure que la relació natural dels nois respecte els adults és que els primers es miren els segons per aprendre a viure. La nostra societat, pel que fa a això, ha realitzat una inversió certament curiosa. Ara som els adults que ens mirem els nens i els joves sense parar. Creiem que els donem més llibertat que mai, però no deixem d'encerclar-los amb la nostra mirada. Els fem saber que ens enamora la seva alegria, i diem bajanades com aquella de «com m'agradaria tornar a tenir la teva edat»; els comuniquem la nostra decepció per la vida adulta i els apressem perquè aprofitin el moment perquè els millors moments passen. O també, de l'altra banda, quan un noi adolescent té capacitats per estudiar però no ho fa, diem que estem davant d'un «cas», com si es tractés pròpiament d'una patologia... A l'Escola ens hem trobat de vegades amb «casos» (ho dic amb ironia) inversemblants: uns pares que vénen a la visita amb el seu tutor acompanyats d'un professor particular i un psicòleg per ser quatre contra un en la petició que volen fer que el no passi de curs tot haver-ne suspès vuit! L'únic problema que tenia el noi en qüestió és que no feia res perquè no tenia res a fer: perquè ja li donaven tot fet...

Hi ha, doncs, una cosa que és almenys tan perillosa com la desatenció dels fills, que és un excés d'atenció. Hi ha ajuts que ofeguen, que maten l'impuls vital de créixer. Però això no és el pitjor. El pitjor és, sovint, la manca d'horitzons. Als homes no ens fa pot partir: esports com l'escalada ens demostren que hi ha fins i tot un gust pel patiment. Però només a condició que el patiment tingui algun fi, ja sigui fer el cim o algun altre. Quins fins tenen els nois i noies d'avui dia? Quins models de vida adulta tenen davant com a causa final del seu moviment?

Vivim en un món, per repetir un esquema que ja he dibuixat de forma diferent, en què l'afirmació que tot ja està fet (i, doncs, que les coses van bé totes soles tal com estan) es barreja estranyament amb l'afirmació que cal fer alguna cosa «diferent» (aquest és l'argot actual) amb la pròpia vida. Si tot està fet, què redimonis estem fent? Quin sentit té el treball, l'esforç, el patiment amb què ens enfronta de tant en tant de forma ordinària la vida, si resulta que no estem fent res? Estem cansats de l'home però no estem cansats de l'home sinó d'una ombra de l'home. En paraules de Jordi Sales, «La ciutat alegre i confiada en la seva mesquinesa quotidiana està

habitualment trista perquè no viu en la memòria l'agraïment del present en l'admiració i el goig». (Jordi Sales, "La crisi actual de la vida catalana és la crisi actual de la vida europea viscuda per un poble vençut", a "Relleu" Primavera 1995, nº 28, pàgs.24-31, pàg. 24.). L'admiració, recordem-ho, és allò que segons Rosen ens fa homes: el que ens cansa no és l'home sinó l'home alienat.

Això genera inquietud i desig de l'extraordinari i, de retruc, una gran desorientació que fa que molts dels nostres joves passin per la universitat d'una manera molt estranya, cercant qui sap què qui sap on.

Em penso que un fragment del *Diari d'un capellà de poble* de Bernanos pot ser un bon recurs literari per fer-me entendre. «La meva parròquia —diu en les primeres línies del text— es troba consumida per l'avorriment; aquesta és la paraula exacta. Com tantes altres parròquies! El tedi s'ho cruspeix tot davant la nostra mirada i som incapaços de fer res. Potser algun dia ens en contagiem i descobrim en nosaltres mateixos aquest càncer. És possible viure molt de temps tenint-lo latent a l'interior.

La idea se'm va acudir ahir, a la carretera. Queia una d'aquelles pluges tan fines que quan es respiren a ple pulmó sembla que baixin fins al ventre. Pel costat de Saint Vaast, vaig veure com apareixia de sobte el poble, apilonat i míser, sota el cel malhumorat de novembre. Sota e plugim, el pobre poble tenia l'aspecte d'estar allà ajagut, a l'herba, regalimant, com un animal exhaust. Que menut és un poble! I aquell constituïa, precisament, la meva parròquia. Era la meva parròquia, i no podia fer res per ella i la contemplava amb tristesa, veient com s'enfonsava en la nit, com desapareixia... En uns pocs instants deixaria de veure-la. Mai no havia sentit amb tanta crueltat la seva solitud i la meua. Sense saber com, vaig pensar en aquell bestiar que sentia mugir de vegades entre la boira i que el pastoret, en tornar de l'escola, amb el cartapaci encara sota el braç, conduïa entre els prats mullats cap a l'establia calenta i olorosa... També el poble en aquell instant semblava esperar—sense massa esperances que arribés mai—, després de tantes nits passades dins el fang, algú a qui seguir fins una fonda improbable i inimaginable. [cf. L'etimologia de «diversió», desviar-se per descansar en una fonda].

Ja sé que tot això no són res més que idees boges, que ni jo mateix no em puc prendre seriosament, somnis absurds... Els pobles no s'aixequen obedients a la veu de qualsevol pastoret, com fa el bestiar. No importa! Ahir a la nit, crec que si un sant l'hagués cridat...

Em repeteixo sovint que el món es troba consumit pel tedi. És clar que cal reflexionar una mica per adonar-se'n, perquè això no es comprèn d'entrada. L'avorriment s'assembla a la pols. Anem i venim sense veure'l, el respirem, ens el mengem, ens el bevem. És tan fi, tan tènue, que ni tan sols cruixeix quan el masteguem. Tanmateix, n'hi ha prou amb aturar-se uns instants perquè ens cobreixi el rostre, el cos, les mans. Cal moure's sense parar per espolsar-se aquesta pluja de cendra i potser aquesta és la causa per la qual el món es troba avui tan agitat.» (Bernanos, *Diari d'un capellà de poble*)

Aquesta agitació de la que parla és a la que em referia quan parlava fa un moment de la inquietud de molts dels nostres joves. Potser la cosa s'entendrà encara més si recordem el sentit etimològic dels termes «avorriment» i «diversió». «Avorriment» prové del verb llatí *abhorreo*. Aquest verb és un compost del prefix *ab-* i el verb *horreo*, odiar, i significa: sentir aversió per (una cosa), apartar-se amb horror. L'avorriment és, doncs, l'aversió o l'horror que sentim vers alguna cosa. Però, quina és la cosa que ens avorreix, quan diem que tenim por d'avorrir-nos, i que farem tot el que calgui fer per divertir-nos? Ho acabem d'escriure: tenim por d'avorrir-nos, sentim aversió de nosaltres mateixos, fugim amb horror de nosaltres mateixos. Quan estem sols sense fer res, sols amb nosaltres mateixos, no suportem la companyia: ens avorrim. Per la seva part, «diversió» prové del llatí, *divertere*, que significa «desviar-se, apartar-se del camí o d'alguna cosa; allotjar-se, fer parada en una fonda;

recórrer a». Vet aquí, així doncs, el que diu la paraula. En la vida de cada dia l'home ha de recórrer un camí difícil. L'esforç per guanyar-se el pa, per cuidar la família, per afrontar la malaltia, per defensar-se dels enemics, en suma, per assumir totes les seves responsabilitats, fa que de tant en tant la marxa sigui molt dura a causa del cansament. És aleshores quan convé desviar-se momentàniament del camí, per tal de fer parada en una fonda i descansar: l'allotjament és el recurs que permet tornar a agafar forces per reprendre la marxa. *La diversió és repòs respecte del moviment de la vida quotidiana.*

Què passa, doncs, quan no hi ha moviment en la vida quotidiana, quan ho donem tot per fet? Passa això: el temps de treball i el temps de la diversió es confonen, la diversió passa a ser una obligació i deixa de ser diversió, i el camí de la vida queda reduït a un donar voltes sense sentit que cansa sense goig. «La vida és moviment — diu Jordi Sales en un altre lloc— però també és moviment la descomposició».

4.2. L'hereu ric. Cansats de no fer res

Amb l'expressió «cansats de no fer res» volia recollir la idea que *l'expectativa d'un esforç sense sentit ens cansa abans de començar*. Fins i tot que l'esforç que ja estem fent, si no té sentit, equival a no fer res i, doncs, cansa de no fer res.

Això, òbviament, no és la vida. Però els ensenyants ens trobem tot sovint, sobretot al segon cicle de l'ESO, nois o noies que són allà de cos present, però que els veus sempre cansats des de les 9h del matí. No fan perquè el que es fa allà per ells no té cap sentit. Ningú no els ha transmès el viure com una missió o com una aventura; ningú no els ha obert l'horitzó d'un creixement possible; i si ho han fet, en tot cas l'aventura o el creixement es troben per aquell noi qui sap on fora de l'aula. Hi ha nois que a tutoria els preguntes què volen fer; i no volen fer res. No estan enfadats, no estan enutjats; simplement no estan.

Sovint tenen la impressió que ja tenen tot el que cal tenir, que ja fan tot el que cal fer, que no hi ha res a fer. Són com l'hereu que no sap agrair la seva herència perquè la viu, no com una conquesta humana, sinó com una realitat posseïda de naixement de forma natural. Ens passa a tots una mica, i per això m'irrita el discurs malhumorat que protesta sense entusiasme. Com diu Nietzsche, només es pot dir no per fer sí: el no que es queda en ell mateix és estèril i amaga el ressentiment d'un purità.

Acabaré amb una referència a un llibre que faig llegir als meus alumnes de 1r de BTX, *Europa la via romana*. És un llibre difícil, almenys per als alumnes de BTX, però que té la virtut de despertar en els alumnes tres coses importants: la consciència de la pròpia ignorància; la consciència que els béns que tenim no són nostres i, doncs, que els hem d'agrar i preservar-los per a les generacions que vénen; i l'amplitud de mires. En les pàgines 122 a 124 de la traducció catalana a Barcelonense d'Edicions, Brague capgira una imatge de Charles Maurras: «Tots coneixem aquella distinció que feia Charles Maurras entre el becarí i l'hereu, comparació que en el seu esperit resultava favorable al primer. El segon, pencaire mal desbastat, que no té més èxits que els escolars, no podrà rivalitzar mai amb l'hereu. No ha trobat aquest, ja en el seu bressol, i ha rebut de la seva ascendència un saber innat? Pot realitzar amb elegància allò que costa un esforç inaudit al becarí, sovint groller, sempre maladret. Si el becarí "arriba", sempre se li notarà per mil detalls, gestos, girs i gustos, el seu origen modest i serà sempre un nouvingut. Podem permetre'ns d'aplicar a nivell de civilització el que havia estat pensat per als individus? Europa sencera és un continent de becaris, de nouvinguts, d'"empollons" (de llatí!). I aquesta és la seva grandesa».

Els homes, ens ho ha dit Alexandre Galí, som sempre uns nouvinguts. Ens convindria recordar que la màxima realització de la humanitat és la humanitat treballada o, si vostès volen, que els homes som sempre, paradoxalment, becaris de la pròpia humanitat.

* * *

Voldria haver transmès no un missatge catastrofista sinó tot al contrari, un missatge esperançat i entusiasta en la renovació constant de la humanitat comuna. Forma part de les esperances i dels entusiasmes humans que no són cecs i, doncs, que s'il·luminen per allò que veiem. Si veiem perills, parlar-ne i assenyalar-los per no caure-hi és una acció de prudència i, doncs, tot el contrari que la desesperació. Podem donar una darrera formulació del perill del qual hem volgut avisar. Quan, falsament, transmetem la idea que tot està fet; o per dir-ho en altres mots, quan la mirada s'ha fet tan estreta que no mostra ja cap horitzó a conquerir, la vida corre el perill de degenerar en una trista comèdia en què les màscares dels actors només ens recorden que darrera seu hi ha no-res. És aquell pensament de Macbeth en el mateix moment en què és informat de la mort de la reina:

«La vida és sols una ombra passatgera,
un trist comediant que gasta fums
i s'escalfa damunt de l'escenari
una hora, i no se'l sent piular mai més.
Una història que ve a contar un beneit
inflada de soroll i ferotgia,
que al capdavant no significa res!»

Macbeth, Acte 5è, escena 5a

Macbeth, però, és algú que ha estat vençut pel món. Permetin-me aprofitar aquesta observació per dur la meua xerrada a la seva conclusió.

En la mesura que la societat adulta hagi avorrit l'home, els joves d'avui, lluny de ser els imbècils de què parlen certs ensenyants cremats en llibres mediàtics, són més aviat l'esperança de veure renéixer amb ells, com a cada generació, l'home. Potser els nostres joves es troben avui en una situació inèdita, la d'haver de recordar als seus grans què vol dir ser homes. I potser precisament per això Alexandre Galí, en una cita que ja hem apuntat, després d'observar que «d'una manera explicable el noi té més necessitat immediata de l'home que la necessitat que pugui tenir l'home del noi», afegia: «I potser avui en recte criteri humà hauria d'ésser al revés ».

L'esperança no ha de servir per desactivar l'acció sinó més aviat per esperonar-la i orientar-la. Demanem-nos, doncs, encara: Donem prou instruments als nostres joves per sortir ben parats en la seva topada amb el món? I el món, sortirà ben parat dels nouvinguts de qui ara mateix els adults actuals prenem cura?

Aquestes, em penso, són ara mateix preguntes pertinents. I no perquè l'escola s'hagi cansat de la seva societat, sinó, potser, perquè la nostra societat sembla, a voltes, que s'hagi cansat de l'home. Moltes gràcies a tots per la seva atenció.